

Lesbeschrijving *Doel*

- ❖ De leerlingen weten de hoofdgebeurtenissen uit de tijd dat Requesens landvoogd was;
- ❖ De leerlingen kunnen aangeven wat Willem van Oranje met de Pacificatie van Gent wilde bereiken;
- ❖ De leerlingen kunnen aangeven wat de betekenis van de Unie van Utrecht is;
- ❖ De leerlingen kunnen de titel van dit hoofdstuk verklaren.

Aantal lessen 5**Lesonderdelen** *Vertelling*

1. Leidens ontzet
2. Moord op de prins

Leestekst

De moord

Leerlingenboek

Requesens als landvoogd
 De Pacificatie van Gent
 De Unie van Utrecht
 Getrouw tot in de dood

Verwerking***Repetitie*****Vertelling 1** LEIDENS ONTZET

In grote verslagenheid zitten stadsbestuurders en geuzenaanvoerders bij elkaar. Zojuist heeft commandant Van der Does de brief van admiraal Boisot voorgelezen. 'Een hele kostbare dag is er verloren gegaan, heren!' verzucht de commandant. 'Ja', klaagt burgemeester Van Zwieten, 'alles loopt ons tegen. Het voedsel is op, wij verhongeren en de geuzenvloot van Boisot kan ons niet bereiken.' 'We moeten op God vertrouwen mannen!' meent burgemeester Van der Werff. 'Hij heeft al grote dingen gedaan. Zelfs de stokoude mensen hebben nog nooit beleefd dat springvloed en storm zo samenwerken als nu. Daardoor is de geuzenvloot al vlak bij Leiden gekomen.' Van Zwieten mompelt wat onverstaanbaars, maar de anderen knikken instemmend.

Het te laat komen van de brief van Boisot is een ernstige tegenslag. Nu kunnen ze de admiraal geen bericht meer terug sturen. Toch besluiten de heren dat komende zondagochtend de schans Lammen door de Leidenaars zal worden aangevallen. Als de wachtende geuzenvloot dat zal zien, dan zullen ze ook wel in actie komen. Maar langer wachten kan echt niet. Er bezwijken al zoveel mensen van honger en ellende. Terwijl de mannen met elkaar overleggen, komt er uit de verte plotseling een dof en zwaar gerommel. Het geluid wordt sterker en houdt wel een paar minuten aan. Het klinkt alsof er een groot bouwwerk ineens stort. De heren kijken elkaar verschrikt aan

4. Getrouw tot in de dood

en hollen dan naar buiten. Het is niet meer zo heel donker. Uit verschillende huizen komen mensen naar buiten. Sommigen hebben hun nachtkleren nog aan. Anderen hebben een kleed of mantel om zich heen geslagen. Niemand weet wat er is gebeurd, maar allen lopen in de richting vanwaar het geluid is gekomen. Het moet ergens aan de buitenkant van de stad zijn. Als ze een paar straten zijn doorgelopen, komt een man hen tegemoet hollen. Commandant Van der Does stapt op hem af. In het schemerdonker herkent hij één van de stadswachten. 'Wat is er aan de hand, Jan Martens?' Jan Martens schrikt als hij de commandant van de stadsverdediging herkent. 'O heer Van der Does, ik was op weg naar u. Er is iets vreselijks gebeurd. Een heel stuk van de stadsmuur is ingestort!' 'Wat zeg je? Ingestort? Waar dan?' De vragen buitelen over elkaar als de anderen zich ook in het gesprek mengen. 'Het stuk muur van de Koepoort tot aan de torens van Bourgondië is met bastions en al bezweken. De stad ligt nu open voor de vijand.' Jan van der Does wordt bleek. Verschrikt kijken de anderen toe. Dan loopt de stadscommandant met grote passen verder naar de plek des onheils. Honderden volgen de commandant. Sommigen wankelen op hun benen, maar iedereen wil weten wat er aan de hand is. Na ongeveer tien minuten zijn ze er. Burgemeester Van Zwieten begint te kermen als hij de ingestorte stadsmuur ziet. 'Nu zijn we verloren', jammert hij. 'Man, zwijg en heb toch vertrouwen!' bestraft burgemeester Van der Werff hem scherp. 'Als de Spanjaard komt, dan zullen we met onze eigen lichamen de bres vullen en vechten totdat de watergeuzen ons komen helpen!' Van der Werff wil de moed niet opgeven. Het kan toch niet dat God door zulke wonderen de verlossing zo dichtbij brengt en Leiden dán laat bezwijken? Heer Jan van der Does is al bezig om een deel van zijn mannen op deze open plek te verzamelen. De verdedigers zijn vel over been, uitgehongerde mensen zonder kracht. Vanaf de muur kijkt hij naar de geuzenschepen, die in het opkomende licht al duidelijk te zien zijn. 'O kwamen ze maar', mompelt hij. 'Over een dag kan het al te laat zijn.' Dan tuurt hij naar de kant van de schans Lammen. Waar is de Spaanse vlag, die altijd op het fort wappert? Is dit een krijgslist? Binnen een uur moet de Leidse aanval op de schans beginnen, in de hoop dat de geuzenvloot komt helpen. Maar de bres in de muur moet ook bewaakt worden. Diep in gedachten overziet de commandant de omgeving. Achter hem hoort hij druk gepraat. Een hopman is in gesprek met een kwajongen van ongeveer veertien jaar. Blijkbaar hecht de hopman geen geloof aan wat de jongen zegt. Hun stemmen over en weer klinken steeds luider. De toon van de hopman wordt al kwader. 'Onzin knaap, je hebt gedroomd! Val de commandant daar niet mee lastig!' Dan grijpt hij de jongen in zijn magere nek, die Van der Does probeert te bereiken. De belangstelling van de commandant is gewekt. Luid vraagt hij: 'Wie ben je jongen?' 'Cornelis Joppenszn., heer Van der Does. Ik was vannacht op de muur en ...' 'Kinderen horen 's nachts op bed. Vinden je ouders het goed dat jij dan hier rondzwerft?' 'Ik heb geen ouders meer, heer. Mijn vader en moeder zijn in augustus allebei op één dag gestorven aan de pest.' 'Waar woon je nu dan?' 'In het lege huis, heer. Ik heb geen broers en zussen. Soms kan ik 's nachts niet slapen. Dan ga ik naar de muur.' Medelijden met de ongelukkige weesjongen grijpt Jan van der Does aan. Het is geen wonder dat deze jongen soms niet kan slapen. De jongen is mager, maar zijn ogen staan helder. 'En wat wilde je mij vertellen?' vraagt hij op vriendelijke toon. 'Ik stond vannacht op de muur. Niet hier, maar meer naar links. Daar kun je Lammen beter zien en ook het Spaanse hoofdkwartier in Leiderdorp. De hele nacht heb ik rijen fakkellichten gezien die van Lammen wegtrrokken in de richting van Leiderdorp.' Van der Does zet grote ogen op. Van der Werff en de anderen zijn dichterbij gekomen en hebben ook gehoord wat Cornelis Joppenszn. zegt. Direct begrijpen ze wat dit betekent. Als de jongen de waarheid spreekt, dan zijn de Spanjaarden bezig om de schans te ontruimen, of ze zijn al weg! De commandant kijkt de jongen scherp in de ogen, maar deze slaat zijn blik niet neer. 'Weet je het zeker? Bedenk

wat je zegt!' 'Ik weet het zeker, heer!' Ben je bereid in Lammen te kijken? Je kunt er zes guldens meer verdienen.' Zes guldens: dat is een kolossale som! Cornelis bloost tot achter zijn oren. Maar hij beseft ook het gevaar dat hij loopt. Als de schans niet is ontruimd, dan zullen de Spanjolen hem opknopen! Toch aarzelt hij niet lang. 'Ik ben bereid, heer. Heeft u een boot voor mij?' 'Die kun je krijgen! Kom maar mee.'

Even later springt Cornelis in de kleine roeiboot en roeit de stad uit, het waterpoortje onderdoor, de Vliet op. Stevig roeit de jongen in de richting van de schans. Het blijft stil. Rondom de schans hebben de Spanjaarden de Vliet versperd met stevige palen voor de geuzenscheperen. Het roeibootje is zo smal, dat de roeier er net tussendoor kan. Nu komt hij bij de schans. Geen schot wordt er gelost en geen schildwacht is er zien. De hoop in de harten van de kijkende Leidenaars stijgt met de minuut. Cornelis legt de boot vast en klautert behendig tegen de hoge wal van de verschansing op. Even steekt zijn magere gestalte tegen de lichter wordende morgenhemel af. Dan verdwijnt hij in het fort. In ademloze spanning wachten de toeschouwers.

Achter de schans, op het Papemeertje ligt de geuzenvloot te wachten. Ze liggen zo, dat ze net buiten het bereik van de zware kanonnen van fort Lammen liggen. Op de schepen is beroering. Admiraal Boisot heeft bevel gegeven om over een half uur de aanval op de schans te maken. Het moet! Al zal het misschien wel aan de helft van de bemanning het leven kosten.

Daar wordt Cornelis weer zichtbaar op de hoge wal. Hij zwaait met beide armen en danst van blijdschap! Hij roept iets, maar dat is niet te horen. De gebaren zijn overduidelijk 'Het is waar!' stamelt burgemeester Van der Werff. 'Er is een wonder gebeurd! Nu kan de geuzenvloot in de stad komen. God zij geprezen!' Ook bij de anderen dringt het door dat de uitredding is gekomen. Tranen van blijdschap stromen over de wangen. Sommigen vallen op de knieën en danken de Heere. 'Dit moet de admiraal weten!' roept commandant Van der Does. Hij wenkt enkele mannen en geeft hen de nodige opdrachten. Even later varen er twee roeiboten uit.

Cornelis, die even verdwenen was, verschijnt weer op de wal van het fort Lammen. In zijn hand heeft hij een eetketeltje van een Spaanse soldaat. Hij smult van de overheerlijke hutspot uit het keteltje. Vanaf de muur turen de toeschouwers naar de drie mannen die uit de roeiboot zijn gestapt. Ze waden door het ondergelopen land regelrecht op het admiraalsschip af. De mannen klimmen aan boord en een paar minuten later davert een kanonschot. De vlag van admiraal Boisot gaat omhoog. Overal op de geuzenvloot komt actie en bedrijvigheid. Blijkbaar wordt de boodschap dat fort Lammen is ontruimd van schip tot schip doorgegeven. De geuzen maken zich klaar om naar de stad te varen.

Ook in de stad vliegt het bericht rond. Mensen komen uit hun huizen en stormen de straat op. Velen zijn maar half gekleed. Kinderen dansen in het rond, volwassen mannen en vrouwen huilen van blijdschap. Weer anderen danken hardop de Heere. Plotseling begint het carillon van de stad te spelen. De beiaardier is naar boven geklommen en laat het klokkenspel zingen. De buitelandse klanken voegen zich aaneen tot een melodie. Iedereen kent de melodie: 'Wilhelmus van Nassauwe, ben ik van Duitsen bloed'. Beneden, in de overvolle straten, stemmen de broodmagere burgers met het lied in. Ze zingen, zoals ze nog nooit gezongen hebben.

De geuzenvloot nadert de stad. Het admiraalsschip gaat voorop door de Vliet, naar de grote waterpoort, die wijd open staat. Valk erachter volgen de proviandscheperen.

4. Getrouw tot in de dood

Een deel van de watergeuzen is aan boord van de voedselschepen gegaan om te helpen met het uitdelen van brood, kaas en haringen. Bij de waterpoort en aan beide zijden van de gracht staan de burgers. Sommige kunnen niet eens meer rechtop staan. Broodmager, ingevallen, maar zwaaiend en juichend. De rauwe vechtersbazen krijgen de tranen in de ogen bij dit tafereel. Zo snel ze kunnen delen ze uit. Duizenden magere handen worden gevuld met haring en wittebrood.

Bron

Naar: Piet Prins, *Om het hart van Holland*. Groningen, 1981.

Gespreksvragen

1. Leiden is op een wonderlijke manier verlost. In de Bijbeltijd werden er ook steden op een wonderlijke manier door de Heere bevrijd. Ken je hier voorbeelden van?
 - *2 Kronieken 32: Sanherib belegerd Jeruzalem.*
 - *2 Koningen 7: De belegering van Samaria.*
2. Wat zou jij doen als je Cornelis was?
3. Vind je het toepasselijk dat het Wilhelmus na de bevrijding gezongen wordt? Wanneer wordt er bij ons het Wilhelmus gezongen?

Vertelling 2

DE MOORD OP DE PRINS

Proloog 1

Het is 5 juni 1568. Op de Grote Markt van Brussel loopt een tienjarige jongen tussen zijn oom en de slagersgezel naar voren in de richting van het schavot. 'Je wordt van die koppen toch niet akelig, jongen?' vraagt de slager. 'Nee', antwoordt oom Van Eemkerke, 'mijn neef is niet bang uitgevallen. Vooral omdat hij weet dat het om vreselijk verkeerde mannen gaat, niet waar, Balthasar?' 'Ik vind het fijn oom! In Villefans zie ik nooit zoiets, en daar wonen ook vast zulke slechte mannen!' Druk pratend lopen de twee mannen en de jongen tot onder het schavot. Op twee ijzeren stangen zijn de afgeslagen hoofden van Egmond en Horne tentoongesteld. 'Wil je hier blijven jongen?' vraagt de slachter. 'Graag!' 'Wat wil je worden, zeker ook rechter, net als je vader?' vraagt de slachter, die net van oom Van Eemkerke hoorde dat de vader van Balthasar rechter is. 'Ja', antwoordt de jongen, 'maar als ik dat niet kan worden, dan scherprechter.' 'En waarom scherprechter?' vraagt oom verbaasd. 'Om alle ketters het hoofd af te hakken!'

Even later zijn oom en neef weer thuis. Oom vertelt aan zijn vrouw alles wat er die ochtend op de Grote Markt heeft afgespeeld. Opeens vliegt de deur open. 'Kom eens kijken, tante! Op de binnenplaats liggen de lijken van Egmond en Horne, die hebt u nog niet gezien!' Tante Van Eemkerke kijkt haar neef geschrokken aan. 'Wat zeg je nu, jongen!' 'Ja, kijk maar! Ik heb de graven het hoofd afgeslagen.' Nieuwsgierig lopen oom en tante achter Balthasar aan. Tot hun verbazing zien ze hoe Balthasar een houten schavotje heeft gemaakt, een paar aangeklede poppen met een bijl heeft onthoofd en hun hoofden op een paaltje gestoken. 'Zie je wel', fluistert oom zijn vrouw in het oor, 'Balthasar zal wel geen priester worden, maar er steekt meer in.'

Proloog 2

Het is zomer 1580. Student Balthasar Gerards is thuis bij zijn vader. Samen zitten ze in zijn studeerkamer. Op het bureau ligt een brief. 'Ik was er al bang voor vader', zegt

Balthasar, terwijl hij op de brief wijst. 'Zo lang oom Van Eemkerk nog leefde, gaf hij wel studiegeld, maar tante is zo vrijgevig niet.' 'Ja, jongen, maar ik kán je het studiegeld niet geven. Ik heb het eenvoudig niet.' Ondertussen gaat de deur open, en zonder te kloppen komt vaders vriend, pater Descombes, binnen. 'Ik heb groot nieuws Gerard! Dit zullen jullie vast nog niet weten.' De pater gaat zitten en steekt van wal. 'Het gaat over die verachtelijke ketter Willem van Oranje. De koning van Spanje heeft de welverdiende vloekban over hem uitgesproken. Op zijn hoofd staat een prijs van 25.000 gouden kronen.' 'Dat is kras!' zegt Gerard. 'Welverdiend!' valt Balthasar bij. 'Het is te hopen dat een vroom lid van onze heilige kerk het lukt om die ketter te treffen! De heilige maagd sta hem bij!' zegt de pater op vrome toon. 'Ik wilde wel dat het mij lukte! Ik kan het geld erg goed gebruiken, of niet vader?' 'Was je het al eerder niet van plan, Balthasar?' vraagt de pater. 'Jazeker. Ik ben bereid en heb het gezworen.' Balthasar vertelt aan vader en de pater hoe hij enkele jaren eerder gezworen heeft om die Nassauer te doden. 'Zoals ik die dolk in het hout stak, zo zal ik die aarts-ketter willen doden', besluit Balthasar op plechtige toon. De pater breidt zijn handen uit, kijkt omhoog naar de hemel en zegt ontroert: 'Ontvang de zegeningen van de heilige maagd, mijn zoon. Wees voorspoedig in uw voornemen, tot heil van uw ziel en tot eer van de alleenzaligmakende kerk.'

Verhaal

Het is zondagochtend, 8 juli 1584. De kerkklokken in Delft luiden. In de buurt van de Prinsenhof slentert Balthasar rond. 'Waar wacht u op, heer Guyon?' vraagt een hellebaardier aan hem. 'Ik zou wel naar de kerk willen gaan, maar ik durf niet. Kijk maar hoe ik eruit zie', antwoordt hij, terwijl hij op zijn haveloze en door de lange reis bestoven plunje wijst. 'Kunt u niet een nieuw stel kleren kopen?' 'Ik ben straatarm, vriend. Als vluchteling voor het geloof heb ik niets meer.' 'Wacht maar', bromt de sergeant. Even later komt de hellebaardier met een hofbeambte van de prins terug. 'Ik heb de prins van uw omstandigheden op de hoogte gesteld', zegt deze. 'Hier is een bijdrage van de prins voor u' en hij overhandigt François Guyon twaalf gouden kronen.

De volgende dag ontmoet Balthasar sergeant De la Forest. 'Sergeant, u kunt mij een grote dienst bewijzen.' 'Ah, François Guyon, bent u het! Wat kan ik voor u doen?' 'Vandaag of morgen moet ik weer op reis. Maar ik heb geen wapens. Heeft u een paar goede voor mij te koop?' De sergeant denkt even na. 'Ik geloof van wel. Ja, ga maar mee naar de kazerne.' Met sergeant De la Forest gaat François naar de kazerne, waar hij van hem twee radslotpistolen, kruit en lood koopt. Vriendelijk neemt François Guyon afscheid van de sergeant en gaat naar zijn verblijfplaats.

Dinsdag, 10 juli. Onderaan de trap in de Prinsenhof, voor de eetzaal, staat François te wachten. Van boven klinken vrolijke en opgewekte stemmen. Samen pratend komt prins Willem met zijn gezelschap de trap af. Aan zijn arm loopt zijn vrouw, Louise de Coligny. Erachter de burgemeester van Leeuwarden, griffier Van Aerssen, Catharina, de zus van de prins en één van zijn dochters. François stapt naar voren, maakt een diepe buiging en vraagt iets met bevende stem aan de prins. De prins knikt: 'Kom straks maar terug.' Louise klemt zich vast aan haar man. Terwijl François wegloopt fluistert ze: 'Wat is dat voor een man? Hij kijkt zo vals!' De prins glimlacht: 'Maak je maar niet ongerust. Hij heeft mij brieven uit Frankrijk gebracht en vraagt om een paspoort.' 'Wees maar voorzichtig', antwoordt de prinses. En het gezelschap gaat de eetzaal binnen.

4. Getrouw tot in de dood

Balthasar gaat ondertussen naar buiten. Daar zoekt hij een rustig plekje. In zijn ogen gloeit een valse haat. Van onder zijn wijde mantel haalt hij de twee vuurwapens tevoorschijn. Zorgvuldig bekijkt hij de twee pistolen en vult de loop met kruit en kogels. De wijde mantel slaat hij om zich heen en loopt in de richting van de stadswallen. Een uur later staat Balthasar weer in het portaal naast de eetzaal. Uit de eetzaal klinken naderende stemmen en voetstappen. De vriendelijke stem van Willem mengt zich met die van de burgemeester. Balthasar duikt weg in de donkere hoek van het portaal. De prins loop nietsvermoedend naar de trap in het portaal om naar zijn werkkamer te gaan. Plotseling springt Balthasar tevoorschijn, tast onder zijn wijde mantel en richt de twee pistolen op de prins. De schoten weergalmen door het gewelf en de moordenaar rent weg. De nietsvermoedende prins zakt langzaam in elkaar. Jan, de stalmeester, ziet zijn heer wegzakken en springt op hem toe. Voor de prins neerslaat op de trap vangt hij hem op en legt hem voorzichtig onder aan de trap neer. Op het geluid van de schoten en het gegil, komen van alle kanten mensen aangerend. De lippen van de prins bewegen zich. De mensen die erbij staan buigen zich over hem heen. 'Heere God, wees mijn ziel genadig. O mijn God, heb medelijden met mijn arme volk' (*Mon dieu ayez pitie de mon ame, mon dieu ayez pitie de ce pauvre peuple*), klinkt er uit zijn mond. Dan zakt zijn hoofd weg in de armen van Jan. Jan tilt de prins voorzichtig op en loopt naar de eetzaal. Daar legt hij de prins zachtjes op een bed neer. Louise legt haar armen om haar man heen. Zus Catharina knielt naast het bed neer. 'Kunt u uw ziel overgeven in de handen van Jezus Christus?' vraagt ze indringend. Zonder zijn ogen op te slaan zucht de prins: 'Ja'. Dan sterft de prins.

Epiloog

Ondertussen rent Balthasar via de achterplaats in de richting van de stadswallen. Het geluid van de schoten heeft de wacht gealarmeerd. Onder het rennen probeert hij de twee varkensblazen onder zijn jas met een rietje op te blazen. Nog even, de wal doemt voor hem op. Erachter schittert het bevrijdende water. Plotseling glibberen zijn voeten weg en hij smakt neer. Eén van de wachters, Diederik, is in een oogwenk bij hem en stort zich op Balthasar. Andere wachters schieten te hulp en overmeesteren de moordenaar. Tot zijn verbazing grijpen ze hem stevig vast en doden hem niet. 'Booswicht!' roepen de mannen, terwijl ze hem meesleuren terug naar de Prinsenhof. 'Dat ben ik niet!' roept Balthasar. 'Ik doe wat de koning mij bevolen heeft.' 'Welke koning?' vraagt een wachter. 'Wie anders dan de koning van Spanje, mijn meester.'

Enkele dagen later wordt het vonnis over Balthasar Gerards op afschrikwekkende wijze voltrokken.

Bron

Naar: J.H. van Linschoten, *De sluipmoordenaar van Villefans*. Rotterdam, z.j.

Gespreksvragen

1. Kun jij je ziel, net als prins Willem, in de handen van Jezus Christus overgeven?
 - *Handelingen 21 : 13. 'Want ik ben bereid..... te sterven ... voor den Naam des Heeren Jezus.'*
2. Balthasar doet zich vriendelijk voor, maar ondertussen heeft hij een vreselijk plan. Op wie lijkt hij daarmee?
 - *Lukas 22 : 48. 'Judas, verraadt gij den Zoon des mensen met een kus?'*

[Op de site <https://prinsenhof-delft.nl> is meer te ontdekken over de plaats van de aanslag. Bijvoorbeeld de kogelgaten in de muur.]

Leestekst DE MOORD

'Zo hoop ik, onder uw genadig bestuur, de Heere zonder vreze des doods te dienen, daar in het land van mijn geboorte die vrijheid mij ontnomen is.' De kleine, donkere man leest de brief nog eens door. Dan zet hij met zwierige krullen zijn naam eronder: 'Franois Guyon'.

Lang blijft hij daarna nog in gedachten verzonken zitten. Geweldig, zoals zijn list gelukt is. Oranje gelooft werkelijk dat hij een gevluchte Franse hugenoot is. De prins vertrouwt hem. Is dat geen teken van de hemel dat zijn plan zal slagen?

Zijn ogen glanzen. Stel je voor, dat hem de eer te beurt valt die oproermaker, die afvallige, te mogen doden. Dat hij de wereld zal verlossen van die pest voor de christenheid! Hij, Balthasar Gérard!

Nu komt het erop aan dat hij voldoende tijd krijgt om zijn opdracht uit te voeren. De prins wil hem immers wegsturen om hem dienst te laten nemen in het hugenotenleger! Dat mag niet gebeuren! Hij moet proberen tijd te winnen, door zich arm en hulpeloos voor te doen. Hij zal meer ketterse brieven schrijven, zoals deze. Hij zal zelfs ketterse godsdienstoefeningen bijwonen. Balthasar Gérard huivert. Snel slaat hij een kruis. Moge de Heilige Maagd hem bijstaan...

Het is nog ochtend. Toch hangt de zomerwarmte al in de nauwe straten van de stad Delft. In de schaduw van de lindebomen langs de gracht staat Balthasar Gérard. Hij draagt zijn lange, vale mantel en zijn zwarte hoed. De warmte deert hem niet. Strak kijkt hij naar het poortje dat toegang geeft tot het Prinsenhof. Vandaag moet het gebeuren. Alle voorbereidingen zijn getroffen. Hij haalt diep adem en steekt de straat over.

Verwonderd kijkt de prins naar de kleine man onder aan de trap. Guyon nog hier?

'Heer, een geleidebrief voor onderweg. De reis zal gevaarlijk zijn.' Balthasar waagt het zijn ogen op te slaan. Zijn blik ontmoet die van Oranjes vrouw, Louise de Coligny. Even, maar lang genoeg om de afschuw op haar gezicht te zien. Woede stijgt in hem op. Die vrouw heeft hem doorzien. Hij voelt het! Doodstil blijft hij staan, het hoofd gebogen, de hoed in de hand.

Dan hoort hij de stem van de prins: 'Vanmiddag, na de maaltijd, krijgt ge uw geleide.' Vol boze vreugde haast Balthasar zich even later door de straten. Eenmaal op zijn kamer, in de herberg, haalt hij zijn pistolen te voorschijn. Ondanks de spanning lacht hij grimmig. De kogels die straks Oranje zullen treffen, zijn door de prins betaald. Die gaf hem geld voor schoenen, maar bij een soldaat van de prinselijke lijfwacht heeft hij er pistolen en kogels voor gekocht. Zogenaamd om zich te kunnen verdedigen...

Tussen de wachtende bezoekers onderaan de trap staat Balthasar Gérard. Zijn handen, onzichtbaar onder de zwarte mantel, omklemmen de pistolen. Daar komt het prinselijk gezelschap, vrolijk pratend. De ogen van de prins gaan in de richting van het wachtende groepje. Hij knikt vriendelijk en zet zijn voet op de traprede om naar boven te gaan. Balthasar schiet naar voren: 'Heer, mijn geleide...' Oranje draait zich om. Schoten knallen door het trappenhuis! Door een mist van kruitdamp ziet Balthasar de prins in elkaar zakken. Dan laat hij zijn pistolen vallen en holt met grote sprongen de tuin in.

De prins is ineengezakt op de onderste trede van de trap. Zijn vrouw en zuster ondersteunen hem. Hoor, hij spreekt nog: 'Mon Dieu, ayez pitié de mon âme! Mon Dieu, ayez pitié de ce pauvre peuple!' Mijn God, heb medelijden met mijn ziel! Mijn God, heb medelijden met dit arme volk!

4. Getrouw tot in de dood

Het einde nadert snel. Zijn zuster ziet het. Zij neemt zijn hand en vraagt met nadruk: 'Sterft ge verzoend met uw Heiland?' Even slaat de prins zijn ogen op, zijn lippen bewegen: 'Ja.'

Handen tillen hem op, maar hij merkt het niet meer. In de eetzaal blaast prins Willem de laatste adem uit...

Bron

Leerlingenboek *Er is Geschied*, deel 1.

Achtergrond- informatie **REQUESENS ALS LANDVOOGD**

1. Alva's opvolger

Op 30 januari 1573 werd Don Luis de Requesens y Zuñiga, gouverneur van Milaan, tot landvoogd en kapitein-generaal van de Nederlanden benoemd. Requesens (uitspreken als Rekúzens), die al op leeftijd was en zich verheugde op een rustige oude dag, was geschokt en deed al het mogelijke om de koning op andere gedachten te brengen. Het was tevergeefse moeite. Op 17 november van hetzelfde jaar arriveerde hij met tegenzin in Brussel en op 29 november werd hij beëdigd als Alva's opvolger.

Requesens stond bekend als gematigd. Toch kon hij de eerste tijd niet anders doen dan de adviezen van Alva opvolgen, temeer omdat de 'ijzeren hertog' pas op 18 december uit Brussel vertrok en de eerste tijd nog vanuit Spanje brieven naar zijn opvolger bleef sturen. Alva wist hem er voorlopig van te overtuigen dat de oorlog niet moest worden stopgezet. De gebeurtenissen van het jaar 1574 brachten echter verandering in de mening van de nieuwe landvoogd.

1. De strijd wordt voortgezet

De strijd werd voortgezet, maar alleen nog in Holland en Zeeland. Zowel Requesens als prins Willem streefden naar beheersing van strategisch gelegen plaatsen. Nog tijdens het bestuur van Alva, in oktober 1573, hadden de Spanjaarden het beleg geslagen om Leiden. Zodoende controleerden ze tegelijkertijd het platteland van het Hollandse zuiderkwartier. Requesens zette het beleg voort.

Verder probeerde de nieuwe landvoogd de Hollandse en Zeeuwse waterwegen onder controle te krijgen. Als dat lukte, zou hij Holland en Zeeland in een gevaarlijk isolement kunnen brengen. Tegelijk zou hij een poging kunnen doen het sinds eind 1572 belegerde Middelburg te ontzetten. In Antwerpen werd een grote vloot samengesteld. Tot zijn spijt moest Requesens echter erkennen dat hij ter zee de geuzen niet kon verslaan. Zijn schepen werden opgewacht door een geuzeneskader onder bevel van Boisot. Op 31 januari 1574 werd de Spaanse vloot bij Reimerswaal verslagen. Het ging als in de slag op de Zuiderzee: de geuzen enterden de Spaanse schepen, klommen aan boord en veroverden ze in man-tegen-man-gevechten.

Daarmee was ook het lot van Middelburg beslist. Het door honger verzwakte garnizoen moest zich overgeven. De prins betoonde zich edelmoedig. De dappere bevelhebber, Mondragon, kreeg met zijn troepen een vrije aftocht. Walcheren was in handen van de geuzen.

Intussen duurde het beleg van Leiden voort. De Spanjaarden hadden tijdens de belegeringen van Haarlem en Alkmaar geleerd dat stormaanvallen geen zin hadden, wanneer de verdedigers zich vastbesloten toonden. En vastbesloten was het meren-

deel van de Leidenaars zeker. Na enkele maanden belegerd te zijn, schreven zij als antwoord op een verzoek om overgave: *In onze stad bevinden zich zowel honden als koeien en paarden. En als we tenslotte ook deze nog zullen eten, rest ons altijd nog een arm om te eten en bewaren we de rechterarm om de tiran en wat er nog van over is, van de muren te slaan. Maar als uiteindelijk toch nog mocht blijken dat we niet sterk genoeg zijn, dan zullen we nooit de verdediging van de vrijheid van ons land opgeven, maar er eerder de voorkeur aan geven, om als we volledig uitgeput zijn, onze stad in brand te steken, want dat is hoe dan ook altijd nog beter dan u tot slaven te worden.*

Dit valt tenminste te lezen in de *Corte beschrijvinghe van de strenghe belegeringhe ende wonderbaarlijcke verlossinghe der Stadt Leyden* van ds. J. Fruytier.

Evenwel was er zeker hoop voor Leiden, want vanuit het Duitse rijk naderden de graven Lodewijk en Hendrik van Nassau met een ontzettingsleger. Intussen bracht de prins in de Bommelerwaard hulptroepen bijeen. Het gevolg was dat Valdez in maart 1574 het beleg van Leiden opbrak. Het lukte Lodewijk echter niet de Maas over te steken, noch hij Maastricht, noch bij Roermond. Een Spaans leger, afkomstig uit Antwerpen, hield hem nauwlettend in het oog. Daarop trok Lodewijk naar het noorden. Maar de Spanjaarden waren hem voor. Zij zagen kans in korte tijd Cuyk (ten zuiden van Nijmegen) te bereiken, staken daar de Maas over en overvielen op 14 april Lodewijks huurleger bij Mook. Alhoewel Lodewijk beschikte over een sterke ruitery, moesten zijn soldaten het toch afleggen tegen de bekende en beproefde vechtlust en discipline van de Spanjaarden. De slag liep uit op een ordeloze vlucht. Ook Lodewijk en Hendrik, respectievelijk 36 en 24 jaar oud, sneuvelden. Hun lichamen zijn nooit teruggevonden.

De oudste en nog als enige in leven zijnde broer van de prins, graaf Jan van Nassau, schreef jaren later, na de dood van Willem van Oranje, over Lodewijk: *Hij is, naast God, de voornaamste geweest, die de heer prins zaliger in godsdienstige zaken heeft gesticht en hem zover heeft gebracht, dat Zijn Genade het pausdom verliet en zich begaf tot onze christelijke gereformeerde religie.*

2. Leiden opnieuw belegerd

De troepen van Valdez hoefden niet aan de strijd tegen Lodewijks leger deel te nemen. De slag was al beslist toen zij arriveerden. Het gevolg was dat ruim een maand later Leiden opnieuw werd ingesloten. Voor de stad was die tijd tekort geweest om voldoende voorraden in te slaan. Er was voor niet meer dan twee maanden voedsel, terwijl de stad een beleg van vijf maanden tegemoet ging! Behalve de honger en de pest die uitbrak door het totale gebrek aan hygiëne in de belegerde stad, was er ook de oppositie van de Spaansgezinden. Van de vier burgemeesters was alleen Pieter Adriaanszoon van der Werf trouw aan de zaak van de prins, maar hij was een zwakkeling en niet in staat om leiding te geven. Zolang de prinselijke vertegenwoordiger, Dirk van Bronkhorst, leefde, bleef Leiden standvastig. Zodra sommige Leidenaars begonnen te spreken over overgave, liet hij midden in de stad een galg oprichten. Een niet mis te verstane waarschuwing!

Toen Bronkhorst echter tijdens het beleg stierf, verloor Van der Werf alle moed. Hij verzette zich niet langer tegen onderhandelingen met de vijand. Deze mislukten echter en de prins benoemde twee nieuwe commissarissen, onder wie de onverzettelijke Jan van der Does. De Spaansgezinden onder de burgerij en de minder moedigen hielden het in toenemende mate voor gezien. In alle stilte verlieten ze de stad en slopen naar de Spaanse linies. Niemand treurde erom. Iedere 'glipper' betekende een mond minder om te voeden!

4. Getrouw tot in de dood

Alhoewel de prins nog herstellend was van een ernstige ziekte, zette hij toch alles op alles om Leiden te ontzetten. De dijken van de Nieuwe Maas en de Hollandse IJssel werden doorgestoken, waardoor Schieland en Delfland onder water liepen. Vanuit Zeeland kwamen geuzen en in Rotterdam, Delft en Gouda werden tweehonderd schuiten in gereedheid gebracht. Deze schuiten hadden platte bodems en daardoor een geringe diepgang. Verder waren ze ieder met acht lichte kanonnen bewapend en konden over het ondergelopen land geroeid worden.

Toch liep het ontzet zeker niet van een leien dakje. Wel waren Schieland en Rijnland onder water komen te staan, maar het Rijnland, ten noorden daarvan, bleef droog. Een dijk die vanaf Leidschendam naar het oosten liep, hield het water tegen. Toen deze dijk na felle gevechten veroverd en doorgegraven was, bleek dat twee waterkeringen, de Groeneweg en de Voorweg, verhinderden dat het nog steeds laagstaande water over het land stroomde. Het lukte de geuzen niet om de Voorweg te veroveren.

Boisot probeerde toen via een omweg de stad te naderen. Het ging langzaam, want het water stond nog steeds te laag. Maar op 29 september stuwde een harde noordwestenwind het vloedwater de riviermondingen binnen en joeg het rivierwater over de verdronken landerijen. Daarna ging het snel. Op 1 oktober scheidde alleen de Lammenschans de geuzenvloot nog van de stad. De afloop is bekend (zie de vertel-schets).

Leiden was behouden, maar de tol was hoog. De prins schatte in een brief het aantal slachtoffers op zes- tot achtduizend.

Wat de derde oktober betreft, de bevrijde Leidenaars besloten *allejaars dien dag met bidden ende loven ter onstervelijcker gedachtenisse te vieren*.

In 1823 bepaalde het stadsbestuur echter dat het ontzet voortaan op de eerste zondag na 3 oktober in de kerken moest worden herdacht. Op de bewuste dag kon dan gewoon worden gewerkt. En zo geschiedde.

3. Vredesonderhandelingen

Het zat Requesens dus niet mee. Bovendien bleef het niet bij genoemde nederlagen. Nog ontmoedigender voor hem waren de herhaalde muiterijen van de Spaanse soldaten.

Na de slag bij Mook op 14 april begonnen de overwinnaars onmiddellijk te muiten. Zij hadden maar liefst drie jaar soldij tegoed! Ze trokken naar Antwerpen en hielden deze stad bezet totdat ze op 30 mei hun achterstallige soldij (in totaal 1.000.000 gulden) kregen uitbetaald. Bijna de helft van dit bedrag namen de Antwerpse kooplieden noodgedwongen voor hun rekening.

Na het ontzet van Leiden kwamen de Spanjaarden die in verschillende Hollandse steden in garnizoenen lagen, in opstand. De soldaten muitten liever dan opnieuw een winter door te moeten brengen tussen de bevroren Hollandse wateren. Op 17 december ondernamen ze een aanval op het Spaanse garnizoen in Utrecht, voordat ze naar het zuiden trokken. De achtergelaten bolwerken werden door de geuzen bezet. Van november 1574 tot maart 1575 oefenden ruim tweeduizend Italiaanse muiters een ware terreur uit in Maastricht.

Dit alles betekende een zware slag voor de zaak van de koning. Men zag er Gods hand in. Een Alkmaarse kroniekschrijver schreef: *Het kan zeker niet ontkend worden, dat deze tweedracht en onrust waarlijk een Godswonder mag heten, vooral wanneer wij beseffen welk een gerief voordeel en winst hieruit voor ons voortvloeit*.

Requesens was dezelfde mening toegedaan: *Wanneer ik mij de omstandigheden herinner, waaronder deze muiterijen uitbraken, kan ik weinig anders dan conclude-*

ren dat God, om de een of andere onbekende reden, ons met onze eigen hand wenst te straffen, omdat wij zulks verdienen.

In oktober 1574 schreef hij naar Madrid: Geen geld of tijd ter wereld zou genoeg zijn om de vierentwintig steden die in Holland in opstand zijn gekomen met behulp van wapens tot overgave te dwingen, wanneer we hiermee net zolang bezig zullen zijn als dat met enkele steden tot nu toe het geval was.

In maart 1574 telde het Spaanse leger in de Nederlanden, althans op papier, minstens 86.000 man. De lopende kosten hiervan werden geraamd op 1.200.000 gulden per maand. Daarbij kwamen nog de kosten van de afbetaling van achterstallige soldij en schulden en van andere zware lasten.

Deze bedragen waren al veel hoger dan de inkomsten die Filips II uit Castilië en uit Spaans-Amerika genoot.

Daarbij had Filips nog andere zorgen aan zijn hoofd, namelijk de verdediging van de Middellandse Zee tegen Turkse vlootten die in september 1574 in westelijke richting voeren. Zij veroverden Tunis en de daarbij gelegen Spaanse vesting La Goletta. Dit Turkse offensief was een gevolg van de stille diplomatie van de Franse koning Karel IX en waarschijnlijk ook van Willem van Oranje.

Aangezien de strijd in de Middellandse Zee voor Filips van veel groter belang was dan de strijd in de Nederlanden, begrepen de Nederlanders heel goed in welk een penibele situatie de koning verkeerde. Op 14 juli 1574 waarschuwden de Spaanse adviseurs de koning dat de schatkist leeg was en dat de enige manier om een faillissement van de Spaanse kroon af te wenden het niet erkennen van de staatsschulden en beëindiging van de oorlog in de Nederlanden was. Dit alarmerende bericht was er de oorzaak van dat de koning geen enkel bezwaar maakte, toen de wanhopige Requesens voorstelde vredesonderhandelingen aan te gaan met de opstandelingen. Deze begonnen op 3 maart 1575 in Breda.

Al spoedig bleek dat de eisen die beide partijen op tafel legden, totaal onverenigbaar waren. Het voornaamste breekpunt was de religie. Op dit terrein wensten beide partijen geen concessies te doen. De Nederlanders eisten godsdienstvrijheid en terugtrekking van de Spaanse troepen en Requesens ging niet verder dan het aanbieden van gratie en bevestiging van privileges, mits de betrokkenen weer rooms-katholiek werden. Degenen die het calvinisme bleven aanhangen, zouden de gelegenheid krijgen hun bezittingen te verkopen en het land te verlaten. Na drie maanden onderhandelen gingen de twee partijen op 13 juli 1575 weer uiteen.

Direct daarna ging Requesens in het offensief. Hij wilde opnieuw een poging doen om de opstandige gewesten van elkaar te scheiden. Eén legerkorps trok van Utrecht via Oudewater naar Schoonhoven aan de Lek en een tweede verdreef de geuzen van Schouwen en Duiveland en sloeg het beleg om Zierikzee.

Op 1 september 1575 schortte Filips II echter alle rentebetalingen op de staatsschuld van Castilië op. De Spaanse kroon was failliet. Dit betekende automatisch dat de toelage aan Requesens uitbleef. De Hollanders juichten al, maar de Spaanse veteranen hij Zierikzee bleven ondanks het opnieuw uitblijven van hun soldij koppig op hun post. Daar kon zelfs de plotselinge dood van Requesens op 4 maart 1576 geen verandering in brengen.

DE PACIFICATIE VAN GENT

1. Muiterij en pacificatie

4. Getrouw tot in de dood

Op 30 juni 1576 gaf Zierikzee zich onder voorwaarden over en de Spanjaarden namen de stad in bezit. Korte tijd later waren ze weer vertrokken, vastbesloten eerst hun achterstallige soldij te gaan innen. Ze hadden hun aanvoerder Mondragon gevangengenomen en nu trokken 5300 soldaten plunderend op Vlaanderen en Brabant aan, de rijkste gewesten. Daar waren in maart en april al 1300 ruiters gearriveerd, die vanaf die tijd het platteland onveilig maakten. De laatsten hadden al in geen zes jaar soldij ontvangen. De verenigde muiters trokken rovend en brandschatkend rond, veroverden Aalst, plunderden deze koningsgetrouwe stad totaal leeg en ondernamen van daaruit strooptochten in alle richtingen. Ze bedreigden zelfs Brussel, maar de gealarmeerde burgers hielden de poorten gesloten en de wallen bezet. De Raad van State, onder druk gezet door de gewestelijke Staten, verklaarde de muiters tot vijanden van de staat. De Staten van Brabant en Vlaanderen werven troepen om het gevaar te keren. De nood steeg zo hoog dat de Vlamingen zelfs hulp vroegen aan Willem van Oranje en de geuzen. In september stuurde de prins troepen naar Gent.

Het dagelijks leven in de zuidelijke gewesten was totaal ontwricht. De bewoners van het platteland wapenden zich tegen de muiters, of verkochten hun vee en vluchtten naar de steden. Daar braken spoedig besmettelijke ziekten uit door de snelle toename van de bevolking. Op verschillende plaatsen in de gewesten werden bruggen afgebroken en schepen tot zinken gebracht om de verbindingen te verbreken. Verkeer en economie stagneerden.

Toen op 4 maart Requesens plotseling stierf en in zijn opvolging niet onmiddellijk voorzien kon worden, nam de Raad van State de landvoogdij tijdelijk waar. Deze raad werd meteen onder zware druk gezet door de Staten van Brabant die de Staten-Generaal wilden bijeenroepen. De Staten van Brabant waren na de dood van Requesens uit eigen beweging bijeengekomen, alhoewel dat niet was toegestaan. Alleen de landsheer of diens plaatsvervanger had het recht de Staten of de Staten-Generaal bijeen te roepen. De Raad van State werd hierdoor in een lastig parket gebracht, want al op 12 juni liet Filips II vanuit Spanje weten dat hij de bijeenroeping van de Staten-Generaal afkeurde. De Staten van Brabant kregen echter steun vanuit Henegouwen en Vlaanderen en voorstanders van vrede drongen aan op onderhandelingen met Holland en Zeeland.

Op 4 september lieten de Staten van Brabant de leden van de Raad van State in Brussel plotseling arresteren en enkele dagen later riepen ze alle gewestelijke Staten, behalve die van Holland en Zeeland natuurlijk, bijeen voor een vergadering der Staten-Generaal. Alleen Henegouwen en Vlaanderen reageerden echter. Om de vergadering toch een schijn van legitimiteit te geven, werden enkele leden van de Raad van State vrijgelaten. Deze werkten nu ijlings mee en verstuurden als waarnemende landvoogdij uitnodigingen naar de andere gewesten. Nu verschenen de overige zuidelijke gewesten, uitgezonderd Luxemburg en Limburg. Korte tijd later sloot ook Utrecht zich aan.

De Staten-Generaal namen al spoedig contact op met Willem van Oranje over tijd en plaats van de onderhandelingen. Deze begonnen op voorstel van de prins op 19 oktober in Gent. Ze vlotten zo snel dat al de 28e de besluiten op schrift waren gesteld. De afgevaardigden van de Staten-Generaal kwamen overeen dat de Spaanse troepen uit de Nederlanden verdreven moesten worden. Daarna zouden de Staten-Generaal de problemen moeten oplossen, ook de godsdienstige. In de tussentijd moest de situatie maar blijven zoals zij was en mochten de inwoners van alle gewesten vrij reizen en handeldrijven. Dat gold ook voor de opstandige protestanten, mits zij de

rooms-katholieken niet lastig zouden vallen of de orde zouden verstoren. Verder erkenden zij de prins als stadhouder van Holland en Zeeland en moesten de verbeurd-verklaarde goederen teruggegeven worden. In de overige gewesten zouden de plakaten verdwijnen.

De afgevaardigden togen met de overeenkomst naar Brussel om deze aan de Staten-Generaal ter goedkeuring voor te leggen. Toch aarzelden de Staten-Generaal wel om de pacificatie te bekrachtigen. Het was immers duidelijk dat deze in strijd was met de wil van de koning.

Een nieuwe gewelddaad van de Spaanse muiters trok hen echter over de streep.

2. De Spaanse Furie te Antwerpen

Voor de muiters dreigde het gevaar dat ze geïsoleerd zouden raken door het onklaar raken van bruggen en wegen. Bovendien voelden ze zich in Aalst onveilig. Daar konden ze van alle kanten worden aangevallen. Daarom besloten ze naar Antwerpen te gaan, waar ze zich beter konden verschansen en waar ook meer te halen viel.

In de vroege morgen van zondag 4 november 1576 verschenen ze voor de poorten van de koopmansstad, met op hun vaandels afbeeldingen van de gekruisigde Christus en de Moeder Gods met haar Kind. Het kostte hen weinig moeite om de stad binnen te komen. In de daaropvolgende vijf dagen werden ongeveer 8.000 mensen op een gruwelijke manier vermoord en gingen 600 huizen in vlammen op. De waarde van de buit bedroeg minstens anderhalf miljoen gulden. De muiters hadden drie weken nodig om alle kostbaarheden de stad uit te slepen.

Deze wandaad overtuigde de weifelaars in de Staten-Generaal. Vier dagen na de plundering van Antwerpen werd de Pacificatie van Gent bekrachtigd. Bij de sluiting van deze 'vrede' waren enerzijds betrokken acht zuidelijke gewesten en Utrecht en anderzijds de opstandige gewesten Holland en Zeeland. Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelre sloten zich later aan.

Overigens bleef deze pacificatie een vaag verdrag. Ten aanzien van het meest nijpende onderwerp, de godsdienstkwestie, was eigenlijk geen besluit genomen. Zouden de gematigde voorstanders van de pacificatie de radicalen aan beide zijden kunnen overtuigen? En wat zou er gebeuren als Filips de pacificatie af zou wijzen? Want dat hij dát zou doen, was wel bijna zeker!

3. Don Juan als landvoogd

In 1577 scheen de lucht voor Filips II op te klaren. De Turkse sultan bleek bereid een wapenstilstand te sluiten, die ieder jaar opnieuw zou worden verlengd. Bovendien had de koning de Turken uiteindelijk uit zijn gebied kunnen weren. Door deze wapenstilstand kreeg de koning financieel meer ruimte, zeker toen in hetzelfde jaar een lading zilver groter dan ooit vanuit Amerika in Sevilla arriveerde. De koning was in staat zijn betalingen te hervatten.

Aan het hof vonden nog steeds de gematigden gehoor bij de koning. Zij stelden dat alleen een landvoogd van koninklijke bloede rust zou kunnen brengen in de Nederlanden. Deze zou immers meer gezag genieten dan mannen als Alva en Requesens. De koning besloot zijn halfbroer Don Juan van Oostenrijk te sturen. Hij was een buitenechtelijke zoon van Karel V en de Brusselse Barbara Blomberg. Hij had carrière gemaakt als generaal, strijdend voor de kerk van Rome en de Spaanse monarchie. Zijn grootste succes was de overwinning bij Lepanto in 1571, waar hij tijdens een zeeslag in de Middellandse Zee een Turkse vloot versloeg.

De opdracht aan Don Juan luidde dat hij in de Nederlanden de privileges in ere moest herstellen en de maatregelen van Alva ongedaan maken. Wel diende de ge-

4. Getrouw tot in de dood

hoorzaamheid aan de koning en aan de rooms-katholieke kerk te worden gewaarborgd. Dat betekende dat de ketters in Holland en Zeeland van hun dwalingen moesten worden afgebracht, liefst door overreding, maar indien nodig door geweld. Pas in het uiterste geval mocht Don Juan Nederlandse eisen inwilligen, zoals het vertrek van de Spaanse troepen. Filips was dus bereid terug te keren naar de omstandigheden van twintig jaar geleden. Het was natuurlijk de vraag of dat nog mogelijk was, na alle ingrijpende veranderingen die zich in de Nederlanden hadden voorgedaan. Nog meer was het de vraag of 's konings halfbroer zich aan zijn instructies zou houden. Hij was een monarchaal denkend man, een krijgsman, bezielde met grote aspiraties. De Turken had hij al verslagen, de Nederlandse en Franse protestanten zouden volgen en daarna wilde hij in het huwelijk treden met Mary Stuart, de rooms-katholieke koningin van Schotland. Samen zouden ze optrekken tegen het anglicaanse Engeland. Na de overwinning zou hij dan de Engelse troon bestijgen. Van deze ambities is bitter weinig terechtgekomen.

Don Juan arriveerde, in vermomming om ongehinderd door Frankrijk te kunnen reizen, op 3 november 1576 in Luxemburg. De pacificatie was nog niet getekend. Al spoedig kwamen de afgevaardigden hun opwachting bij hem maken. De meesten van hen bleken echter pas bereid Don Juan als landvoogd in te huldigen, wanneer hij van zijn kant de Pacificatie van Gent erkende. Don Juan voelde er weinig voor om zijn positie al meteen aan voorwaarden te binden. Tenslotte kwam op 12 februari het Eeuwig Edict tot stand. In dit stuk werd bepaald dat Don Juan als landvoogd zou worden ingehuldigd in ruil voor zijn bevestiging van de Pacificatie van Gent en na het vertrek van de Spaanse troepen. Vervolgens zou de nieuwe landvoogd de Staten-Generaal bijeenroepen in dezelfde samenstelling als in 1555. Tot zover was er weinig aan de hand. Echter de volijverige Staten verklaarden tevens dat de rooms-katholieke religie 'overal en altijd' zou worden gehandhaafd. Dit was natuurlijk een eenzijdige, rooms-katholieke interpretatie van de pacificatie.

De gevolgen laten zich raden. Holland en Zeeland distantieerden zich onmiddellijk van het Eeuwig Edict en riepen in februari hun afgevaardigden bij de algemene Staten terug.

Willem van Oranje begon aansluitend op deze gebeurtenissen zijn gewesten te versterken. Koningsgezinde steden in of aan de rand van Holland en Zeeland werden, niet zelden door middel van een blokkade, overgehaald om met de prins een 'satisfactie' te sluiten. Zo erkenden Haarlem, Utrecht en als laatste Amsterdam (in februari 1578) de prins als stadhouder, in ruil voor bescherming.

In april 1577 zag Don Juan met lede ogen de Spaanse troepen vertrekken. Wel volgden daarop zijn intocht en huldiging te Brussel, maar van verwezenlijking van zijn grootse plannen kon niets komen. Temeer omdat Holland en Zeeland hem weigerden te erkennen en volhardden in het toelaten van de calvinistische eredienst.

Tenslotte besloot Don Juan voor de harde aanpak te kiezen, gebruik makend van de Duitse troepen die nog onder zijn bevel stonden. Om zichzelf een sterke uitgangspositie te verschaffen, bezette hij op 24 juli 1577 plotseling de citadel van Namen. Daarna vroeg hij Filips II hem zijn pas afgemarcheerde Spaanse troepen terug te sturen. Vanaf dit moment voerde hij in zijn vaandel een kruis met de spreuk 'In dit teken heb ik de Turken overwonnen, in dit teken zal ik de ketters slaan.'

Zo was er een einde gekomen aan de wankele vrede. Op 7 december verklaarden de Staten-Generaal Don Juan tot vijand van de staat en erkenden ze aartshertog Matthias, broer van de Duitse keizer en een neef van Filips, als nieuwe landvoogd. Filips dacht er niet aan zijn neef als landvoogd te dulden en verschaftte Don Juan de middelen om met militaire middelen de orde te herstellen. Nog in december arriveerden de

eerste Spaanse troepen weer in de Nederlanden. In diezelfde tijd stuurde Filips zijn neef Alexander Farnese, de zoon van de vroegere landvoogdes Margaretha van Parma, naar het noorden om Don Juan als legeraanvoerder ter zijde te staan.

Inderdaad boekte Don Juan successen in Brabant, Henegouwen en Limburg. Luxemburg was steeds trouw gebleven, zodat Don Juan het zuidoosten van de Nederlanden beheerste.

In verschillende Vlaamse en Brabantse steden, zoals Hulst, Gent, Brugge, Kortrijk en Leper grepen de calvinisten naar de macht. Onder hen was ook Petrus Datheen. Een voorstel tot religievrede van Willem van Oranje werd smadelijk afgewezen.

Matthias en de Staten-Generaal brachten troepen op de been om Don Juan te bestrijden. Maar er kwam vanuit de gewesten nauwelijks geld binnen om de soldij te betalen, waardoor de troepen aan het muiten sloegen. Bovendien had niemand meer vertrouwen in het bewind van Matthias. Don Juan zou er echter niet meer van profiteren. Op 1 oktober 1578 stierf hij in zijn legerkamp aan de gevolgen van de pest.

DE UNIE VAN UTRECHT

1. Parma als landvoogd

Op zijn sterfbed had Don Juan zijn neef Alexander Farnese als zijn opvolger aangewezen, een keuze die een paar weken later door Filips II bekrachtigd werd. De nieuwe landvoogd, die al spoedig de titel 'hertog van Parma' mocht aannemen, kreeg dezelfde opdracht als zijn voorganger. Ook hij moest de kerk van Rome en de landsheerlijke rechten beschermen, door overreding of met geweld. Voor beide methoden was Parma de juiste man. Als diplomaat was hij de gelijke van Willem van Oranje, als militair duidelijk diens meerdere.

Met zijn verzwakte en ingesloten leger riskeerde hij geen veldslag, maar wachtte tot het Statenleger verliep door gebrek aan soldij. Toen dat gebeurd was, concentreerde hij zich op Maastricht en veroverde gedeelten van Limburg en Opper-Gelre. In de zomer van 1579 moest Maastricht zich overgeven.

2. De Unie van Atrecht

Op het diplomatieke vlak zag Parma kansen in de Zuidelijke Nederlanden. Vooral in Artesië en Henegouwen was de adel allerm minst gelukkig met de ontwikkelingen van de laatste jaren en zeker niet met de inhoud van de Pacificatie van Gent. Wel hadden deze gewesten zich uiteindelijk aangesloten, maar ze wilden geen calvinistische overheersing, geen religievrede en eigenlijk geen strijd tegen troepen die de vaandels van Filips voerden. Dit vuurtje van ontevredenheid werd door Parma handig aangewakkerd. Hij beloofde de edelen geld of ambten en amnestie bij terugkeer onder het koninklijk gezag. De privileges zouden worden hersteld, kortom, de goede tijd van Karel V zou terugkeren.

Een probleem was alleen dat beide gewesten wel wensten vast te houden aan de Pacificatie van Gent. Die was immers door Don Juan ondertekend! Uiteindelijk gaven ze op 6 januari 1579 te Atrecht een manifest uit, waarin ze terugkeerden tot de afspraken van de Pacificatie van Gent: handhaving van de vrede en gehoorzaamheid aan de koning. Alleen volgden ze nadrukkelijk de rooms-katholieke uitleg van de godsdienstkwesitie: handhaving van de kerk van Rome als de enig ware. Ze distantieerden zich van Oranje, Matthias en de Staten-Generaal, omdat ze vonden dat die van de pacificatie waren afgeweken.

4. Getrouw tot in de dood

De samenwerking van Artesië en Henegouwen is als de Unie van Atrecht de geschiedenis ingegaan. In mei 1579 sloten deze gewesten een definitief vredesverdrag met Filips II. Waals-Vlaanderen had zich intussen bij hen aangesloten.

3. De Unie van Utrecht

De stap van de zuidelijke gewesten kwam voor de prins van Oranje niet onverwachts. Om te voorkomen dat de Holland en Zeeland op enig moment weer alleen zouden komen te staan in de strijd, zocht hij toenadering tot Utrecht, Gelre, Overijssel, Friesland en Groningen, die door de Pacificatie van Gent zijn bondgenoten waren geworden. Zijn bedoeling was om achter de eerste wal van verzoening en zwakke centralisatie in de Nederlanden een tweede op te werpen, in de vorm van een nadere unie of verbond. Tenslotte vormden de zeven noordelijke gewesten, beveiligd tegen aanvallen door waterwegen, een zekere strategische eenheid. Ook economisch waren ze op elkaar aangewezen. Daar stond weer tegenover dat die verbondenheid doorkruist werd door de gewestelijke zucht naar zelfstandigheid. Bovendien schrokken velen terug voor het protestantisme in Holland en Zeeland. Daardoor boekte de prins alleen in Utrecht succes. In 1577 was hij er tot stadhouder benoemd. De noordelijke gewesten vonden een nadere unie schadelijk voor de pacificatie.

Na september 1577 bevond de prins zich in de zuidelijke gewesten, waar hij optrad als legeraanvoerder van de troepen van landvoogd Matthias. Op zijn verzoek kwam zijn enig nog in leven zijnde broer, Jan van Nassau, van de Dillenburg naar Holland en Zeeland, om het stadhouderschap waar te nemen. De Staten van Holland weigerden hem echter als vervanger van de prins aan te stellen. Zo bleef hij een ambteloos man, totdat Matthias hem in mei 1578 aanstelde als stadhouder van Gelderland.

In die hoedanigheid beijverde Jan van Nassau zich voor het tot stand komen van een nadere unie. Echter op een andere manier dan de prins wenste. De graaf was een strijdbaar calvinist die in de eerste plaats het rooms-katholicisme wilde bestrijden. Religievrede wees hij dan ook af. De nadere unie zou wat hem betrof alleen uit protestantse gewesten moeten bestaan, noordelijke én zuidelijke. In september 1578 werd in Arnhem een vergadering belegd. Daar verschenen in de Gelderse Statenvergadering afgevaardigden uit Holland, Zeeland, Utrecht en Overijssel, samen met de Fries-Groningse stadhouder Rennenberg.

Deze vergadering bracht felle tegenstellingen aan het licht tussen graaf Jan en de overwegend rooms-katholieke heren uit zijn gewest. Ook de andere gewesten kwamen met voorstellen die afweken van Jans bedoelingen. Het gevolg was dat de vergadering verliep.

De volgende maand werd de vergadering voortgezet te Utrecht, maar het initiatief

lag toen bij de Hollandse en Utrechtse afgevaardigden. Het duurde nog tot december 1578 voordat de afgevaardigden uit Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland het eens werden over een voorlopige tekst van het verdrag. In de Statenvergaderingen, vooral in die van Utrecht en Friesland, bleven de opvattingen verdeeld. De angst voor de vanuit het zuiden oprukkende Parma, zorgde echter voor een snelle beslissing. De verdediging moest snel georganiseerd worden. Daarom besloot op 23 januari 1579 een aantal afgevaardigden, in vergadering bijeen te Utrecht, tot ondertekening van het unieverdrag. Jan van Nassau tekende het eerst, als hoogste in rang. Na hem te-

kenden vier Gelderse edelen, hoewel die van hun Staten geen machtiging hadden ontvangen. Holland en Zeeland gingen als geheel akkoord, Utrecht bleef verdeeld en tenslotte tekenden ook de Groningse Ommelanden.

Na de afkondiging van de Unie van Utrecht volgden nog allerlei toetredingen: te beginnen met Gent in februari, gevolgd door Friese steden, Gelderse kwartieren en de steden Amersfoort, Ieper, Antwerpen en Breda. In februari 1580 volgden enkele Vlaamse steden en in april tekende Drenthe. Als laatste sloten Overijssel en het graafschap Zutphen (het vierde Gelderse kwartier) zich aan.

Evenals de ondertekenaars van de Unie van Utrecht benadrukten de ondertekenaars van de Unie van Utrecht dat zij zich hielden aan de Pacificatie van Gent. Het verschil was dat de Unie van Utrecht een verdedigend verbond was, waarbij de zelfstandigheid van de gewesten natuurlijk voorop stond. Deze werd alleen prijsgegeven als gemeenschappelijke regelingen, zoals de verdediging en de toelating van bondgenoten, nodig waren. Bij beslissingen was algemene instemming van alle betrokkenen vereist!

Verder bepaalde de Unie dat de gewesten hun godsdienstige zaken zelf zouden regelen. In het geval van Holland en Zeeland was de keus duidelijk. In theorie zouden andere gewesten voor het rooms-katholicisme kunnen kiezen, maar in de praktijk bleek dat niet meer mogelijk. De calvinisten hadden zich al in veel plaatsen meester gemaakt van kerkgebouwen en lieten zich niet meer terugdringen. De Unie werd meer en meer een door calvinisten geleid verbond.

Dat was ook de reden waarom Willem van Oranje bezwaren had tegen de Unie. Hij had het verdrag dan ook niet ondertekend in januari 1579. Hij bleef zich inzetten voor een generale unie, waarin zowel de noordelijke als de zuidelijke gewesten zich konden vinden. Dan pas zou de godsdienstkwestie geregeld kunnen worden. Een religievrede bleef Willems ideaal. Hij kreeg van geen van beide zijden respons. Uiteindelijk gaf de prins in mei 1579 een verklaring uit, waarin hij het verdrag alsnog goedkeurde. Het is niet bekend of hij het ook werkelijk ondertekend heeft.

4. Het verraad van Rennenberg

Over het algemeen hadden de rooms-katholieken in de Nederlanden een afkeer van de militante geuzen, maar dat wilde nog niet zeggen dat ze Spaansgezind waren. Alva had hen van zich vervreemd door zijn strenge optreden en ook zij zagen de Spaanse troepen liever gaan dan komen. Zij hadden met de prins van Oranje samengewerkt om het gevaar van de muitende troepen tegen te gaan. Parma had echter zijn legers weer onder tucht gebracht, zodat ze zo min mogelijk overlast bezorgden. De rooms-katholieken hadden de steun van de prins en zijn geuzen niet langer nodig. Ze ergerden zich aan het optreden van Petrus Datheen in Gent en aan het doordrijven van de Unie door Jan van Nassau. Na het redelijke optreden van Parma wilden ze zich graag met de koning verzoenen en de hertog als diens landvoogd erkennen.

De rooms-katholieke stadhouder van de noordelijke gewesten, Rennenberg, was een vriend van de prins van Oranje. Maar zijn familieleden in de Zuidelijke Nederlanden, onder wie zijn neef, de stadhouder van Henegouwen, drongen er hij hem op aan hun voorbeeld te volgen en samen te werken met Parma. Deze op zijn beurt probeerde hem over te halen door hem ambten en geld in het vooruitzicht te stellen.

4. Getrouw tot in de dood

Rennenberg liet zich overhalen en in maart 1580 verzoende hij zich met de koning, waardoor Groningen, Drenthe en een deel van Overijssel onder het gezag van Parma kwamen. Met de grootste moeite bleven de geuzen meester van Friesland en het overige deel van Overijssel. In Friesland werd de prins aangesteld als stadhouder. Rennenberg heeft weinig profijt gehad van zijn stap. Vijf maanden later al stierf hij. Naar verluidt, werd hij op zijn sterfbed verteerd door wroeging. Door dit 'verraad van Rennenberg' werd het vijandbeeld van de rooms-katholieken bevestigd. *Na die tijd konde de prince geen papisten, hoe ghetrou zij schenen te wesen, meer betrouwen.* In de domkerk van Utrecht woedde opnieuw een beeldenstorm en het verbod op uitoefening van de rooms-katholieke eredienst in de gewesten waar de calvinisten zeggenschap hadden, werd erdoor bespoedigd.

GETROUW TOT IN DE DOOD

1. Ban en Apologie

Het verraad van Rennenberg was een groot succes voor Parma. Ook op het militaire vlak zat het hem mee. In veel steden wachtten rooms-katholieken op een gunstig moment om het voorbeeld van Rennenberg te volgen. In Spanje was men ervan overtuigd dat het afgelopen zou zijn met de opstand als de prins van Oranje wegviel. Bovendien stuurde de prins, in een poging de Nederlanden ondanks alles onder één bestuur te houden, aan op de overdracht van de soevereiniteit van alle gewesten aan de Franse koning of diens broer, de hertog van Anjou. In de ogen van Filips II was dit hoogverraad. Daarom sprak hij in 1580 op aanraden van Granvelle de ban uit over de prins. Deze werd vogelvrij verklaard. Degene die Willem van Oranje doodde, zou een beloning ter grootte van 25.000 dukaten ontvangen en een adellijke titel voor zichzelf en zijn nageslacht.

Veel beschuldigingen in de ban berustten op verdraaiing van de feiten. Zo beschuldigde Filips II de prins van samenzweringen tegen koning en religie *mit grouwelijcke ende affgrijselijcke woorden ende eeden, (...) opdat hy alle saken tot desperatie soude moegen brengen.*

De prins beantwoordde de ban met een *Apologie, ofte Verantwoordinghe* die hij aanbood aan de Staten-Generaal. Hierin ontkende de prins met klem alle beschuldigingen van hoogverraad, ongehoorzaamheid en winstbejag. In dit stuk, dat opgesteld werd door zijn hofpredikant en raadsman Pierre Loyseleur de Villiers, paste hij overigens dezelfde strategie toe als Filips. Ook in de *Apologie* worden allerlei, soms persoonlijk getinte, beschuldigingen geuit. Deze zijn voor een deel verantwoordelijk voor de slechte naam die Filips bij het nageslacht heeft gekregen.

2. Anjou als landsheer

Steeds duidelijker werd dat de strijd zich direct tegen Filips en niet meer slechts tegen diens slechte raadsliden richtte. Dat voerde bijna onvermijdelijk tot de volgende stap: het zoeken van een andere landsheer, die vooral in militair opzicht de leiding zou hebben. De Staten-Generaal waren er nog niet aan toe om zelf de totale leiding op zich te nemen. De vraag was alleen wie benaderd moest worden. Koningin Elisabeth van Engeland riskeerde nog steeds geen conflict met Spanje. In het Duitse rijk was geen vorst van voldoende aanzien voorhanden. Daardoor kwam alleen Frans van Anjou, de broer van de Franse koning, in aanmerking. Anjou was al eerder benaderd voor hulp, maar had zich steeds op de vlakte gehouden omdat hij hoopte op een huwelijk met de veel oudere Elisabeth van Engeland. Maar nu verklaarde hij zich bereid.

Op 23 januari 1581 sloten de Staten-Generaal een overeenkomst. Alleen Holland en Zeeland wilden weinig met hem van doen hebben. Zij bleven wel binnen de Unie, maar erkenden Anjou niet als landsheer. Zij wilden alleen verder onder leiding van de prins van Oranje.

Matthias van Oostenrijk begreep dat zijn rol nu helemaal was uitgespeeld. Hij nam ontslag als landvoogd.

Willem van Oranje hoopte op Franse steun, maar veel calvinisten hadden weinig vertrouwen in de rooms-katholieke Anjou. Voor Jan van Nassau was dit de druppel die de emmer deed overlopen. Hij klaagde al een tijdlang dat de bakker hem geen brood meer wilde leveren, omdat hij noch van het gewest Gelderland, noch van de Staten-Generaal een uitkering kreeg. Toen Juliana van Stolberg stierf, legde hij het stadhouderschap over Gelderland neer en vertrok naar de Dillenburg om het graafschap Nassau te gaan besturen.

3. De Verlatinghe

De opzegging van trouw aan Filips II was nu onvermijdelijk. De Staten-Generaal gingen er toe over op 26 juni 1581, tijdens een van hun gewone vergaderingen. Van een plechtige afzwering was dus geen sprake. De verlating was slechts een van de genomen besluiten op die dag. In een plakkaat zetten de Staten-Generaal hun beweegredenen uiteen. Een vorst was weliswaar aangesteld door God, maar kon desondanks worden afgezet door zijn onderdanen. Immers, de vorst *is hooft over sijne ondersaten, om deselve te bewaren ende beschermen van alle ongelijck, overlast ende gewalt*. Hij mag echter niet van hen eisen *hem in alles wat hij beveelt (...) onderdanich te wesen, ende als slaven te dienen*. Doet hij dat toch, dan is hij een verfoeilijke tiran. Als vertegenwoordigers van het volk zijn de Staten-Generaal gerechtigd hem te vervangen door een andere vorst. Met deze sluiten zij een contract, waarin de rechten van de landsheer en de onderdanen verankerd liggen.

4. De Franse Furie

Parma, gesteund door regelmatige geldzendingen uit Spanje (door de wapenstilstanden in het Middellandse Zeegebied en door de thuisvaart van rijke zilvervloten ging het Filips in financieel opzicht voor de wind), ontplooidde op militair gebied verbluffende offensieven. In 1581 beheerste de hertog in het zuiden Luxemburg, Limburg en Namen en door de Unie van Atrecht ook Henegouwen, Artesië en Waals-Vlaanderen. In de loop van de daaropvolgende jaren zette hij de aanval in op Vlaanderen en Brabant.

Zijn tegenstanders vertoonden daarentegen weinig kracht. Anjou verbleef voorlopig nog in Engeland om de hand te vragen van de Engelse vorstin. Oranje zag er wel weer voordeel in: misschien zouden de opstandige gewesten daardoor in de toekomst steun ontvangen uit Frankrijk en Engeland.

Maar Anjou was niet verder gekomen als een weinig belovende verloving, toen hij in februari 1582 op uitdrukkelijk verzoek van de Staten-Generaal in de Nederlanden arriveerde.

Als landsheer zou Anjou terzijde worden gestaan door de Raad van State, waarin de prins van Oranje een vooraanstaande plaats innam. Maar de Staten-Generaal deelden zichzelf een belangrijke rol toe. Zij hielden namelijk het beheer over de financiën. En juist op dat punt kwamen ze voortdurend in conflict met Anjou, die graag een fraaie hofhouding wilde opbouwen. Hij wenste zich uitsluitend in te laten met de genoegens des levens. Leiding gaf hij niet; dat deed in feite de prins van Oranje.

4. Getrouw tot in de dood

In brede lagen van de bevolking bleef het wantrouwen tegen de Fransen groot. Dat bleek wel toen in het voorjaar van 1582 de uit Biscaye afkomstige Jean Jaurequi in Antwerpen een moordaanslag pleegde op de prins. Zodra de Antwerpse burgers het ontstellende nieuws hoorden, kwam een grote menigte bijeen bij het St.-Michielsklooster, waar Anjou verbleef. De gedachte leefde dat de Fransen opnieuw een Bartholomeusnacht ontketenden, waarvan de moord op de prins het sein was. De woedende burgers dreigden het klooster in brand te steken, toen Marnix van St.-Aldegonde hen tot bedaren bracht met de boodschap dat uit de papieren van de moordenaar bleek dat de Fransen part noch deel hadden aan de aanslag.

Kortom, de soevereiniteit van Anjou was geen succes en de hertog beleefde er dan ook weinig genoegen aan.

De opgelegde beperkingen waren hem een bron van ergernis. Om zich daaraan te onttrekken, nam hij een opzienbarend besluit. Op 17 januari 1583 drongen op zijn hevel Franse troepen Antwerpen binnen, onder de kreet: 'Stad genomen, leve de mis, sla dood, sla dood!' De Antwerpse burgers organiseerden zich echter snel en dreven de indringers de stad uit. Tijdens deze gevechten vonden 1500 Fransen de dood. Ook in Brugge mislukte die dag een Franse aanslag. In Vilvoorde, Dendermonde, Aalst, Diksmuiden en Duinkerken, waar al Franse garnizoenen lagen, wisten Anjous soldaten zich wel van de macht te verzekeren. Anjou zelf moest Antwerpen snel verlaten en keerde in juni naar Frankrijk terug. Daar stierf hij een jaar later. De steden die zijn troepen hadden bezet, waren toen al in handen van de Spanjaarden gevallen. In Duinkerken werden kaperschepen uitgerust en voorlopig vormden deze kapers een groot gevaar voor de Hollandse en Zeeuwse schippers.

5. De prins naar Delft

In hetzelfde jaar ging Zutphen verloren door het verraad van de Gelderse stadhouder Willem van den Bergh.

De situatie verslechterde zienderogen. De prins vond de toestand zo ernstig dat hij ondanks alles opnieuw de Staten-Generaal ervan wist te overtuigen dat zij contact moesten leggen met Anjou. Deze houding werd hem niet in dank afgenomen. Er waren al pamfletten in omloop waarin werd betoogd dat de tirannie van de Fransen erger was dan die van de Spanjaarden.

In Antwerpen nam het volk een dreigende houding aan tegenover de prins. Deze was na de dood van Charlotte de Bourbon hertrouwd met Louise de Coligny, de dochter van de vermoorde Franse hugenotenleider. Het echtpaar vertrok in juli 1583 naar Middelburg en daarna naar Delft, waar het zich vestigde in het voormalige St.-Aagtenklooster, dat de naam Prinsenhof droeg. Het centrale bestuur volgde hem, uit vrees voor de oprukkende Parma.

In de zomer van 1584 kwam een zekere François Guyon uit Franche-Comté bij de prins en won diens vertrouwen met het verhaal dat zijn vader als protestants martelaar om het leven was gekomen. Toen de prins een afgezant naar de hertog van Anjou stuurde, reisde Guyon mee. Tijdens deze tocht hoorde hij van het overlijden van Anjou en keerde terug om de prins daarover te berichten. Op 10 juli 1584, tijdens een bezoek van de Leeuwardense burgemeester Uyenburgh, greep hij zijn kans. Op korte afstand schoot hij zijn pistolen af op de prins. Deze stierf enkele minuten later. De moordenaar, wiens naam in werkelijkheid Balthasar Gérard was, werd gegrepen toen hij over de tuinmuur wilde klimmen. Na zijn bekentenis werd hij geradbraakt en vervolgens door vier paarden uiteengetrokken. Zijn hoofd werd op een paal gespietst

en te kijk gezet. De beloning ging naar zijn nabestaanden die door Filips in de adelstand werden verheven.

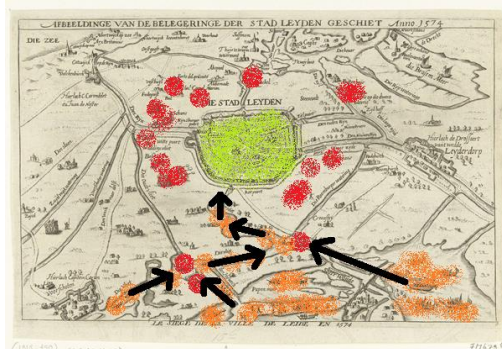
Prins Willem was de spil geworden van de strijd, zonder die strijd ooit gewild te hebben. Gematigdheid was waarschijnlijk zijn voornaamste karaktertrek. Dat bleek wel uit zijn streven naar religievrede en naar centralisatie met behoud van rechten. Daardoor nam hij een middenpositie in en dat werd hem niet altijd in dank afgenomen. Wel wist hij dankzij zijn diplomatieke gaven meermalen tegenstellingen te overbruggen.

Onder zijn medestanders heerste na zijn dood diepe verslagenheid. Onder de overtuigde rooms-katholieken, die overigens een minderheidsgroep vormden, heerste echter vreugde. De Delftse priester Sasbout Vosmeer benaderde (tevergeefs) de paus met het verzoek de moordenaar zalig te verklaren. Aan de andere kant waren er predikanten die de moordaanslag beschouwden als het Goddelijk antwoord op de door hen verafschuwde rekkelijkheid van prins Willem. Pas de volgende generaties gereformeerden zouden de prins gaan zien als kampioen van het calvinisme.

In sommige gewesten was de naam van de prins, behalve bij de gewestelijke leiders, zo weinig bekend, of was zijn prestige zo zeer gedaald, dat aan zijn dood nauwelijks aandacht werd geschonken.

Antwoorden Verwerking

- Basis**
- Hij stuurde zijn twee broers, Lodewijk en Hendrik, met een leger de Nederlanden binnen.
 - Het leger werd door de Spanjaarden verslagen bij Mook en beide broers sneuvelden in de strijd.
 - Lodewijk Mook.
 - Jan.
 - Adolf Heiligerlee.
 - Hendrik Mook.
 - niet waar.
 - waar.
 - niet waar.
 - niet waar.
 - honger en gebrek – pest.
De burgemeester bood zijn eigen lichaam aan hongerige burgers. Dit was te veel voor hen en de opstand viel uiteen.

4. Getrouw tot in de dood

6. 4 Boisot, admiraal van de geuzenvloot, luistert hoe een uitgeputte Leidenaar op zijn knieën verslag doet.
- 3 Roeiers achter groene kleden roeien het schip richting Leiden.
- 7 De lopen van kanonnen zijn naar voren gericht. Haakbuschutters steken hun wapen door de driehoekige openingen.
- 6 Admiraal, kapitein en roerganger staan in de groene tent met het Zeeuwse wapen op het achterdek.
- 1 Onder de zeilen liggen haring en wittebrood voor de hongerende Leidenaars.
- 2 Vendelzwaaiers wapperen met hun vlaggen naar Leiden om te seinen dat de redding nabij is.
- 5 Achter de galeien staan de schanskorven van de Lammenschans.
7. a. Salaris.
b. De Spaanse soldaten.
c. Het geld was op door de oorlog. O.a. doordat de tiende penning niet werd ingevoerd.
d. De soldaten zullen zelf opzoek gaan naar geld en waardevolle spullen door te roven en te plunderen.
e. De stad Antwerpen.
f. Drie weken.
8. a. Dat de Spaanse soldaten moesten verdwijnen en de plakaten moesten ophouden. Ook zou Willem van Oranje weer stadhouder worden van Holland en Zeeland.
b. De Zuidelijke Nederlanden waren overwegend rooms-katholiek en de Noordelijke Nederlanden protestants.
9. a. De Unie van Atrecht - koning Filips II.
b. De Unie van Utrecht - de Spanjaarden te verdrijven - om zijn geloof vervolgd worden.
- 10.a. Dat iedereen je ongestraft mocht doden. Er werd zelfs een rijke beloning beloofd.
b. Hij schreef een verweerschrift, zijn *Apologie*, waarin hij zijn verzet tegen Filips II verantwoordde.
c. Van de Staten-Generaal. Ze stelden 150 soldaten beschikbaar als persoonlijke lijfwacht en stelde men het Plakkaat van Verlatinghe op.
d. Eigen antwoord.
- 11.a. 25.000 goudstukken.
b. Vergeving van misdaden
c. Verheffing in de adelstand.
12. Antwerpen - hals.
Charlotte de Bourbon.
drie dagen.
- 13.a. Balthazar Gerards.
b. In het Prinsenhof te Delft.
c. Hij schoot prins Willem dood toen hij op de eerste trede van de trap liep.
d. 'Mijn God, heb medelijden met mijn ziel! Mij God, met dit arme volk.'
e. Balthazar Gerards is eerst gemarteld en werd op 13 juli levend gevierendeeld.
14. Nieuwe Kerk – Delft
a. Eigen antwoord, maar o.a. Willem van Oranje zittend, wapenschild, e.d.
b. rustbed – slaapt – jongste dag – hond.
c. Op de wederopstanding = RESURRECTIONEM.
Wacht = EXSPECTAT
Willem de Eerste = GUILIELMUS PRIMUS.
Vader des vaderlands = PATER PATRIAE.

- d. Vrouw met een weegschaal = Teken van rechtvaardigheid.
Vrouw met een hoed = Teken van liefde voor de vrede.
Vrouw met een kerkje = Teken van godsdienstigheid.
Vrouw met een tak en leeuwenvel = Teken van kracht.
Vrouw met een trompet = Teken van faam/roem.
- e. Veel leden van ons vorstenhuis, o.a. Maurits van Nassau, Koning Willem I t/m III, Koningin Wilhelmina, Koningin Juliana, Prins Bernard, Prins Claus.

Extra

1. a. In het jaar 1575.
b. Leuven.
c. Stadhouders Willem van Oranje.
d. Bolwerk van de vrijheid.
2. Eigen antwoord.
3. Eigen antwoord.
4. Geldnood --> geen salaris --> geplunderd --> onvrede --> pacificatie --> verlaten --> stadhouder.
5. a. Verschillende hooggeplaatste mannen ondertekenen een acte (plakkaat) en steken hierbij twee vingers omhoog om hierbij een eed te zweren.
b. Hij heeft Willem van Oranje vogelvrij verklaard.
c. Nee, dat mag niet zomaar. Ieder, die door God over je gesteld is, moet gehoorzamen en met hun zwakheden en gebreken geduld moet hebben.
d. Groen: Het is aan ieder ... zijn schapen beschermt.
Rood: Als een vorst ... maar een tiran. – Hij heeft nochtans ... de Spaanse Raad.
– We zijn niet als ... ten val te brengen.
Blauw: Dit is kort daarna ... van onderschepte brieven.
Oranje: De Staten hebben ...en als voorbeeld voor anderen.
6. Voor deze opdracht is internet nodig.
<https://www.rd.nl/vandaag/binnenland/koning-ontvangt-eeuwenoude-bevelhebbersstaf-1.1410777>
a. De bevelhebbersstaf van prins Willem van Oranje.
b. Requenses, de opvolger van de hertog van Alva.
c. Het is door de Spanjaarden buitgemaakt bij de slag op de Mokerheide en zo bij de landvoogd terecht gekomen.
d. De koning had op dat moment een voorwerp in handen, dat eenmaal in handen geweest van een van zijn voorvaders.
7. a. O.a. een kroon, een leeuw met zwaard en pijlen in zijn klauw, e.d.
b. Je maintiendrai, ik zal handhaven.
c. Willem van Oranje.
d. Willem van Oranje erfde deze wapenspreuk van het huis Oranje Nassau via de erfenis van zijn neef René de Châlon.
[Op de website van het koninklijk huis is een vergroot exemplaar van het wapen te bekijken.
<https://www.koninklijkhuis.nl/onderwerpen/wapens/koninklijk-wapen>]